

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за заемане на академичната длъжност **доцент** в професионално направление 2.1 Филология, научна специалност „Общо и сравнително езиковедие (**българска етимология**)” за нуждите на Секцията за българска етимология в Института за български език „Професор Любомир Андрейчин” при БАН – София съгласно обявата в ДВ № 43 от 7 юни 2016 г. с кандидат:

Христина Пелова Дейкова, доктор, главен асистент.

Рецензент: Людвиг Петров Селимски, хабилитиран доктор, професор (пенсиониран в Щьонския университет в Катовице).

Гл. ас. д-р Христина Дейкова, авторка на общо 72 публикации, участва в конкурса за доцент по Общо и сравнително езиковедие (**българска етимология**) със следните трудове, публикувани след придобиване на степента доктор:

- 1) научна **монография** „Етимология и лингвистическа контактология (Румънские глагольные заимствования в одном болг. говоре)” (Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2016, 208 с.), № 21 от списъка.
- 2) съавтор на т. 6 и 7 на БЕР (2002 и 2010 г.) и на т. 8 (под печат);
- 3) съавтор на българските материали на **ОЛА**:
 - Серия лексико-словообразователна* (М.-С.-Петербург, 2013 [израб. на морфонологичните интерпретации];
 - Серия фонетико-грамматическа*. С.2015 [с етим. анализи и коментари];
 - Серия лексико-словообразователна*. Вып. 10. Нар. обычаи. М.-С.-Петербург. 2015 [с морфонол. анализ на бълг. материал; участие в обсъжд. на морфонол. легенди; проверка на морфонол. легенди за карти № 37, 38;
- 4) студия (съавт. М. Гарова) *Историко-типологично изследване на речниковия състав на бълг. и полския език* (думи с нач. *x-/ch-, h-*). I. № 28 от списъка;
- 5) 30 статии по бълг. и слав. етимология у нас и в чужбина (1 с Дес. Борисова);
- 6) библиография на БЕР 7 (2010: 7–104); библиогр. на проф. Т. Ат. Тодоров;
- 7) 2 рецензии на чешки книги;
- 8) 1 информация за етимологичен симпозиум в Бърно;
- 9) юбилейна статия за проф. Т. Ат. Тодоров и некролог за проф. Т. Ат. Тодоров.

Преди да добие степента „доктор” (2006 г.) Х.Д. работи главно върху произхода и словообразователно-семантичния строеж на думите. Това са, м.др. думи, влезли в т. 6 и 7 на БЕР, и среднобълг. хапаке **бръгория** (№ 15). Тук спадат и **8 статии и автореферат** (№ 18), третиращи названия на птици под общата тема „*Ономасиологични и словообразоват. сходства и различия между български и чешки названия на птици*”. Тази серия статии започва с ономасиологично-етимологичния етюд (№ 5) „Към славянските названия на птиците”, последван от (№ 7) „Проблеми на семантичната мотивация при народните названия на птици и (№ 11) „Семантична мотивация и средства за номинация при славянските названия на птиците”. Ономасиологичният аспект в тези статии се съчетава с комплексен историко-типологически подход при съпоставителния анализ на българските и чешките названия на птици (в № 10). В № 8 и 20 такива названия се анализират според начина на образуване – композити от типа: същ. име – съед. гласна – глагол; в № 16 – отразяващи народни представи за птиците (‘щъркел’), а в № 17 – възникнали в балканска езикова среда.

В периода след придобиване на степента „доктор” смисловият кръг на орнитонимите продължава да интригува д-р Х.Д. Творческата ѝ биография се обогатява с още 14 статии на тази тема (№ 32, 34, 35–40, 44, 47, 48.

52–54), третиращи названия на птици – български в съпоставка с чешки; български на общославянски фон или в съпоставка с други балкански езици – все свързани с докторската ѝ дисертация (2006 г.). Една част са насочени към отделни лексеми, като чеш. *mrázek* ‘синявица’ (и *holomrázek*, № 36), чеш. *střízlik* – еквивалент и ономасиологичен паралел на бълг. *мушунтрънче* (№ 37), *lebdúše* ‘бъбрица’ и под. (№ 44), *pliska*, звукоподраж. ‘дърдорица’ (№ 48) или към етимологизуване по смислови области (№ 52). В други се прави реконструкция на праславянски названия като **varnъ*, **varnā*, **gā(j)varnъ*, **gālъ* (?), *gālā*, **gālъkā*, *gālicā* (№ 35) или се разглеждат група чешки названия (№ 38 и 40). При трети анализът се провежда с оглед на историческата типология на слав. езици (№ 39), на праслав. диал. диференциация (№ 47), или на отражението в тях на промени по народна етимология (№ 53 и 54). Само малка част се смятат за възникнали в балканска езикова среда: румънски заемки (*дзивгъши* ‘щиглец, кадънка’, *каптарџка* и *бъмбурџка* ‘стърчиопашка’, в № 32), а в № 34 се анализира формалното вариране на гръцката заемка *какарашка*.

В студията (в съавт. с М. Гарова) *Историко-типологично изследване на речниковия състав на българския и полския език* (думи с начално х-/ch-, h-). I. *Праславянско лексикално наследство в българския и в полския език* (№ 28) се установява доколко еднакво или различно се е съхранило прасл. наследство в двата езика и какви са тенденциите при новобразуванията в индивидуалния развой на двата езика, като се посвещава значително внимание на сходствата и различията в семантичния развой.

Сред **етимологичните приноси от други смислови сфери** и освен включените в състава на БЕР 8 (под печат) и третиращите отделни речникови единици, като произв. от глаг. *мутим* (№ 29), *мърляк* и под. (№ 30), гръцки заемки, като глаг. *стрѣма* ‘обръщам нива с права лопата’ (№ 31 и 34), ще отбележим и засягащите **по-общи въпроси**, като: етимолог. анализ по гнездовия способ, създаващ проблеми от семантичен и словообразователен характер, показани върху *низ* и *нижа* (в № 33) и върху *прѹгвам* ‘прегъвам’ и *прѣжда*² ‘лекувам болна овца...’ (в № 43); място на диалектната лексика при анализ на заемки (с поправки към „Albanian Etymological Dictionary” на Вл. Орел I., в № 41); вътреславянски лексикални влияния в етимологичната практика (по повод на чешките заемки *способ* и *справедлив*, в № 49); етимологични проблеми следствие от балкано-славянска интерференция на различни равнища (№ 61, 64). Не по-малко важни са статните, в които предмет на анализ са: родопски диал. думи, възникнали чрез обратна деривация (за *фьѣрка* и под. < *фѣрана тиква* ‘бяла тиква за печене’, в № 55); балкански названия за предна част от глава на животно, като *зѹрла*, *муѹна* и др. (№ 56); турцизми в диалектите, като *фелфес* ‘немарлив’ и др. (№ 57); думата *харо* ‘дърто’, погрешно смятана за гръцка (в № 58, с Д. Борисова); балкански заемки в бълг. диалектни пунктове на ОИА (№ 60); слав. застъпници на прасл. редуване **tur-*, **tъr-*, **tʹur-* (№ 62); променени до неузнаваемост диалектни думи, като *тѹнче* < *стѹнниче* и др. под. (в № 66). И т.н.

Тук трябва да се изтъкне най-вече серията етимологични приноси под разни заглавия, по все по проблеми на **българо-румънската интерференция**, като: произход на *гѹпфѹшѹн* ‘подпухнал’ и *подгѹф(ну)вам* ‘подпухвам’ (№ 45); произход на няколко диалектни български думи, заемки от румънски (№ 46); адаптиране на глаголни заемки в говора на Ново село (Вд), с обяснение за произхода на изгласа *-ѹшѹм*, *-зѹшѹм* и *-ѹшѹм* (№ 42); етимологизация на 15 глагола от рум. произход, които не са включени в излезлите досега токове на БЕР (№ 51); граматична интерференция в условия на българо-румънски езиков контакт, в

резултат на която глаголните заемки са двувидови (№ 59). В „Лингвистическая контактология и этимологическая практика“ (№ 50) се набляга върху значението, което имат научните резултати от контактологията за работата над БЕР.

Така вече сме въведени в предмета на реабилитационния труд

Этимология и лингвистическая контактология (Румынские глагольные заимствования в одном болгарском говоре), Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2016, 208 с. ISBN 978-3-659-91445-4, в който се прилага нов методологичен подход към етимолог. анализ на диал. балк. лексика.

Конкретен предмет на етимологичния анализ са 60 лексикални единици (в общо 95 варианта в индекса, с. 190–193) от говора на с. Ново село (Вд) главно по капиталния труд на М. Сл. Младенов „Говорът на Ново село, Видинско (С., 1969; II изд. 2010). С изключение на 15-те глагола, разгледани в публ. № 51, тези думи са етимологизувани в БЕР, където са счестени за румънски елемент в новоселския говор, макар че в преобладаващата си част те са от слав., българско потекло. Д-р Х. Дейкова с основание смята анализа им в БЕР за незадоволителен от много гледища. При коментара на този анализ (с. 35–48) възникват 2 въпроса: 1) тези заемки отименни формации ли са или са отглаголни производни, 2) какъв е по характер и произход изгласът *-ишъм* и вар., по който те се обединяват в една група. Известно е наличие и в българския и в румънския език на лексикални балканизми (реликти от субстрата, турцизми, гърцизми и др.), двустранно българско-румънско лексикално влияние и обратно заемане от румънски в български; в много случаи при етимологичния анализ е трудно да се отговори на въпроса коя форма да се смята за изходна. При конкретната ситуация в Ново село (Вд) трябва да се разграничават „случаите на образуване от домашни, славянски думи [...], от случаите на образуване на домашна, българска почва (по установени в историята на българския език словообразователни модели) от заети на по-ранен етап от съседните балкански езици (основно от гръцки и турски) и често пъти „одомашнени“ лексикални единици“ (с. 49).

Съобразявайки се с постижения на контактологията, засяганите проблеми на българската етимология, свързани с множествените контакти на българския език с другите езици на Балканския полуостров, д-р Х.Д. решава по нов начин, като прилага системен подход при разбора на глаголните заемки с изглас на *-ишъм* и вар. (с. 55 сл.). Вокалното начало *-и-* (*-ъ-*) в състава на този изглас застъпва темат. гласна *-i-* (*-î-*) на изходната рум. инфитивна основа, а *-а-* се среща предимно в причастни форми от незасвидетелствани глаголи, като: *гънфѝшѝн* ‘подпухнал’, *кѝтийѝшѝн* ‘побъркан’ и др. А суфиксалната му съставка *-ишъ-* се дефинира като диалектен вариант, който е идентичен с общобълг. суф. *са-*, обобщен от аористната основа на гръцките заемки. Така д-р Х.Д. установява единен модел за морфологично адаптиране на румънските глаголни заемки и интегриране в говора като двувидови. Налага се и да оспорва становището на М. Сл. Младенов, според когото те са видово дефективни – на румънския език е чужда категорията вид – и са само от несвършен вид. Като взема под внимание паралелните процеси при заемане на глаголи от други балкански езици, на първо място от гръцки и турски, както и особеностите на контактните румънски говори, д-р Х.Д. предполага, че и румънските глаголни заемки са могли да проникнат в българския говор с аористните основи на изходните им първообрази. Така, чрез комплексен етимологичен анализ обяснява произхода на отделните глаголи и свързаните с тях думи (общо 60 лексикални единици), като ревизира основно, поправя и/или допълва тълкуванията, които те са получили в БЕР.

Като аргумент в подкрепа на предлаганата етимологична хипотеза разглежданите процеси и явления се представят като **частен случай на българско-румънска интерференция**: в особената социолингвистична ситуация в Ново село глаголните заемки функционират като двувидови, подобно на много интернационализми на *-iram* в общонародния език и книжовната норма – за разлика от подобни румънски глаголни заемки в други български говори, където им се прибавя формален маркер за несвършен вид. Д-р Х. Дейкова възстановява конкретната социолингвистична контактна ситуация с цел да определи и типа на езиковия контакт (в светлината на съвременните теории за езиковите контакти). А върху подробно изследваната глаголна лексика показва нагледно как етимологията разширява възможностите си, като се ползва от научните резултати на езиковата контактология, как двете дисциплини могат да се подкрепят една друга, да си взаимодействат в рамките на една по-широка контактна етимология.

След подробния анализ на произхода на румънските заемки с изглас на *-iŋŋŋm*, *-ŋiŋŋm* и *-ŋiŋŋm* (с. 71–116), а след това и на отименните глаголи на *-iŋŋŋm* (с. 116–120), авторката стига до извод за компактният характер на групата глаголи на *-iŋŋŋm* и образуваните от тях имена; за това, че системният етимологичен анализ в съчетание с критериите на контактната етимология разкрива определен начин на заемане и интегриране на заемките в говора на Ново село. В системата на езика-приемник, новоселския говор, те подлежат на по-нататъшен развой както по форма, така и по значение (с. 126–130).

II глава на хабилит. труд е посветена на проблеми на **българско-румънската интерференция** при глаголите на *-iŋŋŋm*, *-ŋiŋŋm* и *-ŋiŋŋm*, най-напред на **езиковата контактология като помощна дисциплина на етимологията** (с. 126–130); на някои различия във възможностите и целите на традиционната етимология и езиковата контактология в изследване на заемките; на пресечните точки между тях, където двете научни дисциплини могат да си сътрудничат и да се възползват взаимно от своите резултати.

Тук авторката се връща към проблема за **видовата характеристика на глаголите с изглас *-iŋŋŋm*, *-ŋiŋŋm* и *-ŋiŋŋm*** (с. 130–144), като привежда и повече илюстративен материал, на базата на който аргументира установяваното в I глава адаптиране и интегриране на румънските глаголни заемки към българската глаголна система и откъм наличие на категорията вид. В единични изключения – резултат от натиска на системата – се формира видова двойка, като се образува несвършен корелат с помощта на суф. *-ŋva* (*съ пълнѣвѣ* несв. ~ *съ пълнѣ* св. ‘увяхва’), а в други – корелат от св. в. с помощта на префикс (*искуфурѣиŋŋŋm* съ св. ‘хване ме диария’ ~ *куфурѣиŋŋŋm* съ несв. ‘имам разстройство’). На базата на изложените факти се потвърждава мнението, че адаптираните с помощта на суфиксите *-iŋŋŋm*, *-ŋiŋŋm* и *-ŋiŋŋm* глаголи от румънски език са двувидови в говора, като според контекста функционират или като свършени, или като несвършени, но видови двойки не образуват или в единични изключения.

По-подробно върху липсата на допълнителен специален морфологичен показател за несвършен вид и двувидовото функциониране на тези глаголи авторката се спира при т. 2.3, озаглавена „Грамматична интерференция и лингвистични фактори за реализацията ѝ“ (с. 144–152), като я свързва с наличието в българския език на собствена (вътрешноструктурна) тенденция, свързана с двувидово функциониране на домашни глаголи. Според нея може да се заключи, че тази промяна е провокирана, „задвижена“ от българско-румънското езиково взаимодействие в конкретната контактна ситуация, но нейното интегриране и налагане в българската диалектна система е подкрепено от вътрешноезикови

причини. А тези вътрешноезикови причини смята „свързани в по-общ план със спецификата на категорията аспектиалност и нейния лексикално-граматичен характер в славянските езици (в частност в българския език)” (с. 150–151).

2.4. В последният раздел на II. глава под наслов **Borrowing and/or imposition/shift или за типа езиков контакт** се прави съпоставка на новоселския говор с диалектната реч на българското население в Румъния (по Младенов 1993), т.е. на българските говори в Румъния, които се намират от векове в условия на засилен българско-румънски езиков контакт. За изненада, въпреки големия брой лексикални заемки от румънски, такъв тип граматична интерференция в българските говори в Румъния не се установява – „заеманите и адаптирани по подобен начин румънски глаголни заемки в тези говори се интегрират по обичайния начин към видовата система на българския език, т.е. като към първично свършените глаголни форми се образуват вторично несвършени със суфикс *-ва-* [...] и тяхната употреба в речта е напълно закономерна”. Авторката стига до извода, че „причините за това трябва да се търсят в социолингвистичните фактори, в типа езиков контакт, в конкретния контактен сценарий” (с. 154), които разглежда подробно (с. 154–167).

3. Педагогическа дейност: Д-р Х. Дейкова през периода 2012–2016 г. е водила ежегодно упражнения по „Увод в общото езиковзнание” и „Увод в общото и романското езиковзнание” в СУ „Св. Климент Охридски”. В Югозападния ун. „Неофит Рилски” в Благоевград е водила: Лекционен курс по „Специализиран превод” (30 часа, 2006/2007); Лекционен курс по „Съпоставително слав. езиковзнание” (30 часа, 2007–2010); Лекционен курс по „Историч. грам. на чешкия език” (45 часа, 2012–2014); Семинарни занятия (упражнения) по „Практически чешки език” (1998–2014, 16 учебни години); Семинарни занятия (упражнения) по „Специализиран превод” (15 часа, 2006–2007); Научен ръководител на 4 дипломанти, защитили успешно през 2007, 2009, 2011, 2013 г.

4. Д-р Х. Дейкова участва в 4 научни етимологични проекта, от тях 3 международни; на 2 от 4-те проекта е ръководител.

5. Основни научни и научно-приложни приноси

Публикациите върху названията на птиците заслужават **висока** оценка в няколко аспекта. В работата над лексика от различни хронологични слоеве в български и чешки се прилага **системен** подход, установяват се сходства и различия в **словообразователния** и **семантичен** строеж на българските и чешките названия, като се прилага **комплексен историко-типологичен** подход на изследване, т.е. като се съчетава модерният **съпоставително-типологичен** подход с издържания изпита на времето **сравнително-исторически** метод.

С докторската дисертация (**върху названията на птиците**) и статиите преди и след защитата д-р Х. Дейкова допринася за **усъвършенстването на методите** на етимологичния анализ и приложението им в етимологическата практика и предлага убедителни обяснения за неясни до неотдавна названия и/или коригира някои неприемливи анализи на чешки и бълг. названия на птици.

Студията (съавт. М. Гарова) **Историко-типологично изследване на речниковия състав на българския и полския език (думи с начално х-/ch-, h-)** (№ 28) представя прасл. лексикално наследство и тенденциите в индивидуалния развой на двата езика, с особен оглед към сходствата и различията в семантиката. Студията заслужава много добра оценка от различни страни, а преди всичко с приведения за **сравнителен** и **етимологичен** анализ български речников материал, който в т. 8 на руския ЭССЯ не е обхванат напълно.

Хабилитационният труд заслужава най-висока оценка като принос в българската, славянската и балканската етимология не само с конкретния прецизен анализ на няколко десетки диалектни думи, но и от методологическо гледище – в тази монография за пръв път се прилага **системен подход** при етимологично проучване на диалектна лексика, на група глаголни заемки.

За пръв път при изследването на произхода на думи от народен говор в условията на двуезична контактна ситуация се прилагат *и методологичните критерии на т.нар. контактна етимология*, дефинирана като етимологична субдисциплина от Р. Мейлхамър.

При етимологичния анализ на различни хронологични пластове лексика от тематичната група на славянските орнитоними се прилага системен подход, като се отчитат ономасиологични и словообразователни *закономерности и тенденции при номинацията от праславянско време до днес*.

Похвала се полага и за критиката на гнездовия способ на представяне на анализираната лексика в БЕР – принос и към лексикографската практика.

6. Отражение на научните публикации на кандидата в нашата и чуждестранна литература (по негови данни): 18 издирени досега цитирания (6 в издания в чужбина и 12 в издания в България) (вж. Списък на цитиранията).

7. При колективни публикации да се отдели приносът на съавторите.

8. Критични бележки на рецензента по представените трудове.

1. По студията (№ 28). Понеже анализите предстои да влязат в БЕР 9, ще посоча места, които се нуждаят от повторен оглед. Неправилно е включено **„хапльо** експр. пренебр. ‘глупав, наивен човек’ (?)”, според Филипова-Байрова (1969: 169) от нгр. *áλλός* – неприемлив е дългият семантичен развой от глагол ‘стиска със зъби/яде’ до ‘(яде) с отворена уста’ та ‘глупав/прост’. Варирането **d ~ d'** при ***chadati, chad'ajō** (с. 26) не е мотивирано, трябва да е ***chad'ati, chad'ajō**. Реконстр. на с. 24 ***chastati, chastajō** трябва да е ***chlastati, chlastajō**. Пропуснати са някои съответствия, като диал. **холпка, (х)оўпка** – диал. **chlupy, хомот – chomato**. При ***chorna** (> бълг. **храна**) не се привежда ст.-пол. **chrona**. Реконстр. ***chrupkjъ** (с. 33) – със затворена първа сричка – е неправилна; трябва да е ***chrupъkjъ** (и ***chrupъкъ** > рус. *хрупок*). За **хиля (се) – chylic** (и произв.) има и по-подробен сравн. анализ на общослав. фон (вж. БЕР 7: 43).

2. По хаб. труд: „выводитея из рум. *poreclă* [...] заимств. из болг. *пореклò* ‘кличка’, но также считаемога неясным (БЕР 5: 498)” (с. 33-34). В бълг. вар.: „се извежда от рум. *poreclă* [...], заето от бълг. *пореклò* ‘прякор’, но смятано също и за неясно (БЕР 5: 498)” (с. 24). От този текст следва, че „бълг. *пореклò* е смятано също и за неясно”. А ето как завършва текстът в БЕР : „заето от бълг. *пореклò* (вж.), но *и* неясно” (БЕР 5: 498). Според мене това *и* не е служебна дума, не е съюз, а подлог в изречението, както личи от курсива на буквата **и**. На автора на текста в БЕР (5: 498) не е било ясно защо в новоселското *поликра* ‘прякор’ се явява гласна *й* на мястото на гласна *е* в рум. *poreclă* и в бълг. и сръб. *порèкло*.

9. Други данни, непосочени в предходните точки.

10. Анализът на публикациите и на хабилитационния труд представя автора – гл. ас. д-р Христина П. Дейкова – като зрял, съсредоточен, продуктивен и перспективен учен, **напълно заслужаващ** академичната длъжност **ДОЦЕНТ**.